

Dansk raceantropologi i Grønland

AF

POUL DUEDAHL

»Om Aftenen lod jeg Jørgen [Brønlund] hente gamle Kale og fik Lov at foretage antropologisk Maaling af ham og hans Kone Asivark, der, omhyggelig og god som hun er, fulgte med – for ikke at lade Manden i Stikken. Begge de gamle fandt sig med taalmodig Undren i at blive maalte paa Hoved og Krop. End ikke, da jeg bad om Haarprøver, værgrede de sig. Jeg ønskede Haaret udrykket med Rod, og uden at fortrække en Mine rev Ægteparret en Tot Haar af hinandens Hoved. Af den hvide Haardusk i Kales Isse fik jeg ogsaa en Prøve. Men Kale betroede Jørgen, at man ansaa mig for en lille Smule forrykt, siden jeg samlede paa Folks Hovedhaar. Senere hørte jeg ofte mine bedste Venner blandt Eskimoerne sige, at jeg jo nok var et ganske flinkt Menneske, men at jeg dog led af den fikse Idé at vilde sammenligne andres Hovedform med min egen – men sådan havde jo hvert Menneske sin sære Side«. ¹

Ordene er den danske grønlandsfarer, journalisten Ludvig Mylius-Erichsens. Da Den danske litterære Grønlandsekspedition slog sig ned i Kap York i vinteren 1903-1904, fordrev han, udstyret med målebånd og krumpasser, tiden med at foretage antropologiske opmålinger på de lokale indbyggere. På Rigsarkivet findes i dag en lille protokol med resultaterne af Mylius-Erichsens anstrengelser. Det drejer sig om opmålinger af 53 grønlændere og omfatter højde, bredde og længde af kranium og næse, favnvidde, brystmål og fodlængde, mavens, overarmenes, lårenes og læggenes omfang, suppleret med oplysninger om slægtskabsforhold, hud-, hår- og øjenfarve. ²

Den nyligt afdøde amerikanske evolutionsbiolog og videnskabshistoriker Stephen Jay Gould har i sin bog *The Mismeasure of Man*, som er en undersøgelse af fransk og amerikansk antropologi, dokumenteret, hvordan opmålinger svarende til Mylius-Erichsens i disse lande havde

¹ L. Mylius-Erichsen og Harald Moltke: *Grønland*. København 1906, s. 224.

² «Den danske litteraire Grønlandsekspedition. Anthropologiske Maalinger. Kap York 1903«. Privatarkiv nr. 10.263. (Rigsarkivet).

politiske anvendelsesmuligheder, fordi de var i stand til at vise, at forskellige befolkningsgrupper, opdelt efter fysiske karakteristika og kaldet racer, fra naturens side stod i et hierarkisk forhold til hinanden. Ikke mindst opmålingerne af kraniedimensionerne, der af mange antropologer blev betragtet som et udtryk for racernes intellektuelle formåen, gjorde dem i stand til at legitimere racediskrimination.³

Nu blev Mylius-Erichsens opmålinger ganske vist aldrig anvendt til nogen afhandling om grønlændernes racetilhørsforhold. Som leder af Danmark Ekspeditionen, hvor han fortsatte sine opmålinger, omkom han i 1907 på tilbagerejsen fra Nordøstgrønland sammen med sine ledsagere løjtnant N.P. Høeg-Hagen og Jørgen Brønlund. Men Mylius-Erichsens antropologiske opmålinger er langt fra de eneste, der er foretaget i Grønland af danskere med interesse for antropologi. Den dag i dag findes der bl.a. flere hundreder grønlandske kranier rundt omkring i offentlige, danske samlinger som et levn fra en tid, hvor antropologiske opmålinger blev dyrket i Danmark.

I kølvandet på holocaust er det imidlertid lykkedes at nedtone sådanne kraniers og opmålingers eksistens og levere et billede af den fysiske antropologi som et forskningsområde afsondret fra den øvrige videnskabelige verden. Men den fysiske antropologis historie kunne – hvis man skal tro Stephen Jay Gould – faktisk være en nøgle til at forstå legitimeringen af en lang række politikker før og under Anden Verdenskrig, bl.a. fordi dens udøvere netop var at finde blandt tidens mest indflydelsesrige videnskabelige notabiliteter. Ganske vist har Danmark en lang demokratisk tradition og et ry for at respektere det enkelte menneskes rettigheder. På den anden side har landet også været kolonimagt i tre århundreder, og det kan ikke udelukkes, at det har fremkaldt behov for at legitimere denne tilstedeværelse. Jeg vil i denne artikel belyse, om opfattelsen af et racehierarki har eksisteret i dansk antropologisk forskning om Grønland eller om de danske antropologers bestræbelser på at forstå menneskeartens organisation i verden blev dyrket ud fra en forudsætning om, at racer var ligeværdige.

Antropologibegrebet

I 1775 introducerede den tyske anatom Johann Friedrich Blumenbach den første systematiske metode til en komparativ anatomi i værket *De*

³ Stephen Jay Gould: *The Mismeasure of Man*. Revised and expanded edition. New York 1996, s. 51-53.

Generis Humani Varietate Natura og grundlagde dermed antropologien. På samme måde som botanikken indordnede planterne og zoologien dyrene under bestemte, typiske grupper, klasser, ordener, slægter og arter, gik antropologien ud på at inddele menneskearten efter legemlige forskelle i naturlige kategorier, kaldet racer. Antropologien arbejdede derfor med masseundersøgelser til forskel fra den traditionelle anatomi, som beskæftigede sig med det enkelte menneske.⁴

Antropologien blev i kølvandet på Blumenbach dyrket ihærdigt i Europa og Nordamerika op gennem 1800-tallet, og en stadig ekspansion i antallet af teorier og metoder førte omkring 1900 til, at antropologien i de angelsaksiske lande og i Skandinavien blev splittet i en *fysisk antropologi*, som var en betegnelse for læren om menneskene som led i den organiske natur, *socialantropologien* som var en betegnelse for læren om kulturens indvirkning på den menneskelige natur, f.eks. næringsvejenes og madvanernes indvirkning på legemshøjden og *kulturanthropologien*, som var en betegnelse for læren om menneskenes kulturer, herunder deres myter, ritualer og anvendelse af redskaber. En disciplin som dog allerede havde eksisteret mange år i Europa under navnet *etnologien*. Når man frem til Anden Verdenskrig talte om antropologien, forstod man dog først og fremmest (også i Danmark) den klassiske og mest udbredte disciplin, den fysiske antropologi, som anvendte opmålinger af kroppen og arvelighedsforskning som sine metoder.⁵

Først med holocaust oplevede den fysiske antropologi en nedgangsperiode, og antropologibegrebet blev i stedet nærmest et synonym for kulturanthropologien.

Arts- og racebegrebet

Siden den franske naturhistoriker George-Louis Leclerc, Comte de Buffon i årene 1749-1804 udgav sit omfangsrige værk *Histoire naturelle générale et particulière*, har biologiens fundamentale enhed været arten, der kan defineres som en gruppe af individer, som er i stand til at få fødedygtigt afkom med hinanden. Ud fra denne definition tilhører alle mennesker samme art. At arterne ikke kan formere sig med hinanden, f.eks. en mus med en elefant, gør dem lette at konstatere i naturen.

⁴ Ivan Hannaford: *Race. The History of an Idea in the West*. Washington 1996, s. 205-213.

⁵ Per Holck: *Den fysiske antropologi i Norge. Fra Anatomisk Instituts historie 1815-1990*. Oslo 1990, s. 10 og Søren Hansen: »Antropologi«. *Salmonsens Konversationsleksikon*, bd. 1. 2. udg. København 1915, s. 845-847.

Anderledes står det til med racerne, som er en af de klassifikationer, der har påkaldt sig mest opmærksomhed, og som har haft de mest skæbnesvangre konsekvenser. I dag ved vi, at man med dette begreb begiver sig ind i et problemfyldt farvand, nemlig i en underinddeling af arten. Begrebet opstod allerede i 1300-tallet som et udtryk for fysiske forskelle, ikke mindst hudfarven, på folk fra forskellige verdensdele og var derfor så fastgroet en del af dagligsproget omkring år 1700, at det kom til at danne grundlaget for en systematiseret opdeling af menneskearten. Buffon karakteriserede således en race som en gruppe individer inden for samme art med observerbare, anatomiske fællestræk.⁶ Når racebegrebet stort set ikke længere anvendes inden for antropologien, så skyldes det ikke blot rækken af eksempler på uheldig politisk anvendelse af det antropologiske racebegreb men også, at den moderne genforskning har godtgjort, at der ikke findes to mennesker på jorden, bortset fra enæggede tvillinger, der er genetisk helt ens. Racer på Buffons tid kan med denne viden karakteriseres som befolkningsgrupper, der var udvalgt ud fra ydre kendetegn, og som blot adskilte sig ved større eller mindre udbredelse af enkelte genudgaver (f.eks. som følge af geografisk isolation og naturlig udvælgelse).⁷

Fra Blumenbachs grundlæggelse af antropologien og frem til Anden Verdenskrig havde man imidlertid et mere statisk syn på racer, og det var derfor antropologiens opgave at splitte menneskeheden i entydigt afgrænsede racer. Det siger sig selv, at en så håndfast inddeling kunne føre til en overvurdering af forskellene mellem jordens forskellige befolkningsgrupper. Med få racer var der for mange individer, der ikke passede ind, og med et stort antal racer blev inddelingen af menneskearten for uoverskuelig. Hvor artsinddelingen lå fast, har der i tidens løb eksisteret adskillige hundreder måder at inddele menneskeartens racer på, alt efter om man lagde vægt på hovedformen, øjnenes farve eller et helt tredje træk.⁸

Videnskabelig racisme

Den amerikanske naturforsker Samuel George Morton havde i 1820'erne opbygget en af verdens største kraniesamlinger. På baggrund af fre-

⁶ Ivan Hannaford: *Race. The History of an Idea in the West*. Washington 1996, s. 204-205.

⁷ Smst., s. 390.

⁸ Lars Peter Jepsen: »Arv & race, folk og fæ. Det naturvidenskabelige syn på racer fra Linné til nutiden«. *Omverden*, årg. 2, nr. 7, 1991, s. 2-4.

nologiens udforskning af hjernen gik han nemlig ud fra, at individets mentale værdi kunne aflæses af kraniets størrelse, og sin metode, som bestod af ti forskellige målinger, anvendte han første gang på 144 amerikanske kranier i sin *Crania Americana* fra 1839. Hans udgangspunkt - og dermed hans resultat - var, at hvide lå i toppen, indianere i midten og sorte i bunden. Morton blev derved ikke alene grundlægger af den amerikanske antropologi men også af en af de mest indflydelsesrige og politisk anvendelige former for videnskabelig racisme, nemlig den der går ud på, at fysikken har udsagnskraft for intellektet.⁹

I værkets indledning demonstrerede han sine forudfattede, værdiladede holdninger til de forskellige menneskeracer, der var repræsenteret i Amerika. Om eskimoerne skrev han: »They are crafty, sensual, ungrateful, obstinate and unfeeling, and much of their affection for their children may be traced to purely selfish motives. They devour the most distinguished aliments uncooked and uncleaned, and seem to have no ideas beyond providing for the present moment ... Their mental faculties, from infancy to old age, present a continued childhood. ... In gluttony, selfishness and gratitude, they are perhaps unequalled by any other nation of people«. ¹⁰ Denne holdning blev understøttet af hans opmålinger af fire eskimokranier, der i størrelse og form viste, at eskimoerne - fysisk og for Morton derfor også mentalt - tilhørte en af de laveststående racer på jorden.

En tilsvarende komparativ metode blev lanceret omtrent samtidig i Europa af den svenske anatomiprofessor Anders Retzius. Metoden, som han introducerede på Naturforsker mødet i Stockholm 1842, blev kaldt kranimetri og gik ud på at måle kraniets længde og bredde for derigennem at kunne skelne mellem de forskellige racer eller varieteter.¹¹ Retzius indførte i den anledning begreberne brachycephaler (kortskaller) og dolichocephaler (langskaller), som var udtryk for to grundracer. Og da han i modsætning til Morton var bevidst om, at to kranier med forskellige størrelser kunne have samme proportioner,

⁹ Stephen Jay Gould: *The Mismeasure of Man*. Revised and expanded edition. New York 1996, s. 82-101. Gould skelner mellem *antropologi* som en videnskabelig tradition, der klassificerede menneskearten i racer ved at opmåle den menneskelige krop; *race-tænkning*, som inkluderer alle teorier i hvilke menneskearten er inddelt i racer; *racisme*, som er den form for race-tænkning, der opdeler racer i en hierarkisk orden; *videnskabelig racisme*, som understøtter racismen ved hjælp af antropologiske opmålinger, og *race-diskrimination*, som er de praktiske konsekvenser af racisme (herunder videnskabelig racisme), f.eks. fratagelse af politiske rettigheder og racehygiejne.

¹⁰ Samuel George Morton: *Crania Americana or, a comparative view of the skulls of various aboriginal nations of North and South America*. Philadelphia 1839, s. 54.

¹¹ Anders Retzius: *Om formen på Nordboernes Cranier*. Stockholm 1843.

angav Retzius kraniets bredde som en procentdel af dets længde og gav dermed sin inddeling et talmæssigt grundlag kaldet kranieindekset. Udgjorde kraniets bredde mindre end 80 procent dets længde, var der tale om en langskallet race, og udgjorde dets bredde mere end 80 procent af dets længde, kunne man tale om en kortskallet race. De to grundracer kunne atter opdeles i undergrupper: *orthognate* (rethagede), som var dem med mindre fremstikkende hager og lige ansigtsprofil. Og *prognate* (skævhagede), som var dem med mere fremstående hager og derfor mindre lodret, skævere profil. Derved kunne menneskeheden inddeles i fire grupper. I disse fire inddelinger var Retzius i stand til at indpasse alle befolkningsgrupper i verden.¹²

Kranieindekset gjorde det muligt naturvidenskabeligt at forklare alle befolkningsgruppers ejendommeligheder og indbyrdes forhold, fordi det angiveligt var et udtryk for graden af raceblanding. Ved at opmåle et repræsentativt udsnit af en befolkningsgruppe blev man gennem statistisk induktion i stand til at bestemme dens nøjagtige racesammensætning. Hverken Mortons eller Retzius' metoder og raceteorier blev dog for alvor udbredt i deres samtid. Det afgørende for deres berømmelse var nemlig, at antropologien blev en seriøs institutionsvidenskab, der havde patent på at udvikle, anvende og sprede teorier og metoder på linje med andre universitetsfag. Denne institutionalisering fandt først sted med den franske hjerneforsker Paul Broca. Han åbnede *Laboratoire d'Anthropologie* på *École pratique des Hautes Études* i Paris i 1858, stiftede *Société d'Anthropologie de Paris* i 1859, startede tidsskriftet *Revue d'anthropologie* i 1872 og grundlagde *École d'Anthropologie* i Paris i 1876 som verdens første læreanstalt for antropologi. Den franske antropologi blev derved forbillede og styrende inden for antropologien i Europa.¹³

En af de metoder, skolen anvendte, var Anders Retzius' kranimetri. Det at Retzius havde gjort menneskeracerne målbare, forenet med metodens enkelthed, gjorde den banebrydende inden for den internationale antropologiske forskning. Paul Broca udviklede således en række måleinstrumenter, hvorved målingerne kunne foretages med stor akkuratess og udvidede kranimetrien til at omfatte tre grundinddelinger: *dolichocephali*, hvor kranieindekset var 75 eller mindre, *mesocephali*

¹² Per Holck: *Den fysiske antropologi i Norge. Fra Anatomisk Instituts historie 1815-1990*. Oslo 1990, s. 29-30.

¹³ Frank Spencer (ed.): *A History of American Physical Anthropology 1930-1980*. New York 1982, s. 15-25.

(mellemskallethed), hvor kranieindekset var mellem 75 og 80 og brachycephali, hvor kranieindekset var 80 eller derover.¹⁴

Ved at udvælge stadig flere målepunkter på skeletterne skabte Paul Broca og hans elever tillige en lang række nye indeks, der gjorde det muligt at opmåle og sammenligne andre formodede racekendetegn. Og ifølge Stephen Jay Gould var Pauls Brocas opmålinger i modsætning til Mortons præcise. Men som Morton var han styret af en forudindtaget opfattelse af et racehierarki med de hvide øverst. Hans resultater blev derfor altid forklaret således, at de støttede denne antagelse.¹⁵

I kølvandet på antropologiens institutionalisering blev der igangsat en række danske såvel som udenlandske kranieindsamlinger og opmålinger i polarområdet. Her vil jeg analysere den forskning, der blev foretaget af danske antropologer.

Søren Hansen 1886

I 1878 nedsatte den danske regering *Kommissionen for Ledelsen af de geologiske og geografiske Undersøgelser i Grønland* under Indenrigsministeriet. Den planlagde og betalte en lang række ekspeditioner til handelskolonien i nord, hvis resultater blev publiceret i tidsskriftet *Meddelelser om Grønland*. Grønlandsforskningen blev nemlig betragtet som en national dansk forpligtelse, fordi Grønland var dansk territorium, og fordi Danmark derigennem kunne profilere sig internationalt.¹⁶

Allerede under den første af kommissionens ekspeditioner, »Konebådsekspeditionen« til Østgrønland 1883-1885, ledet af premierløjtnant Gustav F. Holm, blev der foretaget kranieindsamlinger og antropologiske opmålinger på den indfødte befolkning. Af en samlet befolkning på Grønlands østkyst på 548 personer lykkedes det ekspeditionens medlemmer at foretage opmålinger på 136 voksne personer af begge køn og indsamle 16 grønlandske kranier. Ved ekspeditionens hjemkomst blev hele materialet overdraget den unge læge Søren Hansen, der finansieret af Det lægevidenskabelige Fakultet på Københavns Universitet i foråret 1886 rejste til Paris for at studere antropologi på *École d'Anthropologie* i Paris og bearbejde det omfattende materiale.¹⁷

¹⁴ Stephen Jay Gould: *The Mismeasure of Man*. Revised and expanded edition. New York 1996, s. 130-132 og Per Holck: *Den fysiske antropologi i Norge*. Fra Anatomisk Instituts historie 1815-1990. Oslo 1990, s. 26-27.

¹⁵ Stephen Jay Gould: *The Mismeasure of Man*. Revised and expanded edition. New York 1996, s. 117-120.

¹⁶ C.M. Fürst og Fr. C.C. Hansen: *Crania Groenlandica. A description of Greenland Eskimo Crania*. København 1915, s. 25-26.

¹⁷ *Søren Hansens levnedsbetretning, 14. maj 1925*, s. 1. (Ordenskapitlet).

Opmålingerne af de levende individer viste et kranieindeks på 76,5 for mænd og 75,7 for kvinder. Den østgrønlandske befolkning var dermed mellemskallede hen imod langskallede, mens kranierne med et gennemsnitsindeks på 72,1 var meget langskallede. Næseindekset viste endvidere, meget overraskende for dem, der forfægtede asiatiske tilhørsforhold, at grønlænderne var smalnæsede. Samtidig viste kraniernes tandsæt, at visdomstænder var hyppigt forekommende, hvilket angiveligt var typisk for primitive racer, mens visdomstænder forekom sjældnere »hos de i Henseende til intellektuel Udvikling højtstaaende Folkeslag, fordi Kjæbepartiet hos disse formentlig trænges tilbage i Udviklingen af den egentlige Hjernekasse, eller fordi de ikke har Brug for en saa kraftig Tandbesætning som Racer, der endnu staar paa et lavere Udviklingstrin«. ¹⁸ Fysikkens korrespondens med intelligensen gav Søren Hansen dog udtryk for, at han var skeptisk indstillet overfor – selvom teorien lige skulle nævnes.

Søren Hansens samlede konklusion var, at østgrønlænderne var en »ren og ublandet Eskimo-Stamme uden paaviselige Spor af fremmede Elementer«, og at eskimoerne var en »primitiv Race« i fysisk forstand. ¹⁹ Primitivitetetsbegrebet har Søren Hansen (som flere af sine samtidige) uden tvivl opfattet som et neutralt begreb, men det byggede, som hos Paul Broca, på en forudindtaget opfattelse af, at den hvide race var den målestok, som andre racer skulle dømmes ud fra, i modsætning til f.eks. Charles Darwin, der så den enkelte race som overlegen i de omgivelser, hvor den var hjemmehørende, fordi den havde tilpasset sig levetilstandene.

Søren Hansen 1893

Efter offentliggørelsen af artiklen om østgrønlændernes antropologi fik Søren Hansen yderligere midler fra Københavns Universitet til at udbygge sit studium med ophold hos antropologer i London, Basel og München og forberede sig på en ekspedition til Grønland i 1888. ²⁰ Formålet med ekspeditionen var i tilslutning til Holms opmålinger i Østgrønland at undersøge vestgrønlændernes antropologi. På rejsen, der fandt sted senere samme år, foretog Søren Hansen det største antal

¹⁸ Søren Hansen: »Bidrag til Østgrønlændernes Anthropologi«. *Meddelelser om Grønland, X, 1886*, s. 26. Udkom på fransk i: Søren Hansen: *Contributions a l'Anthropologie des Groënlandais Orientaux*. Paris 1887. (Særtryk af *Bulletins de la Société d'Anthropologie 1886*).

¹⁹ Smst., s. 41.

²⁰ *Søren Hansens levnedssberetning, 14. maj 1925*, s. 1. (Ordenskapitlet).

antropologiske opmålinger af grønlandere, der nogensinde er foretaget. Alt i alt blev der opmålt 2.500 vestgrønlandere. Herunder deres højde, proportionering, hovedform og ansigtsform.

I 1893 kom resultatet, der viste at vestgrønlanderne også var mellemkallede hen i mod langskallede. Desuden var de i besiddelse af en række »barnlige Træk«, såsom små fødder og relativt korte arme. Søren Hansen betegnede derfor atter den eskimoiske race som en »primitiv« race i fysisk henseende; en race som stod »paa et lavere Udviklingstrin, d.v.s. nærmer sig mere den barnlige Type end nogen anden Menneskerace«. Han nævnte kort, at fysiske forskelligheder rent faktisk kunne afspejle sig i tilsvarende forskelligheder i karakter og tænke-måde – men han lod det ikke eksplicit omfatte eskimoerne.²¹

Søren Hansen karakteriserede de »rene Eskimoer« i Grønland som »lavtstående« i forhold til den blanding mellem danskere og eskimoer, som havde skabt »en kraftig, levedygtig og frugtbar Blandingsrace«. ²² Igen var udgangspunktet altså, at de hvide europæere stod på et højere stadi i det evolutionære, fysiske hierarki, og der var derfor tale om videnskabelig racisme i Stephen Jay Goulds definition, om end den ikke var særlig politisk anvendelig, fordi hierarkiet ikke var udstyret med forklaringskraft for eventuelle intellektuelle forskelle.

Søren Hansen 1895

I 1887 indsamlede premierløjtnant C.H. Ryder 15 kranier fra grønlandske grave under en ekspedition til Nordøstgrønland. De blev, som de fleste andre kranieindsamlinger, indleveret til Antropologisk Museum (grundlagt i 1810 af kirurgen Heinrich Christian Friedrich Schumacher) på Københavns Universitet, hvor det blev overladt Søren Hansen at opmåle samlingen. I resultatet, der udkom i 1895, beskrev Søren Hansen samlingen som unik, fordi kranierne, på grund af deres alder og oprindelige, geografiske afsondrethed, tilsyneladende repræsenterede »det yderste Led af den vidt udbredte eskimoiske Race og maa antages at have holdt sig fri for enhver Indblanding af fremmede Elementer«. ²³

²¹ Søren Hansen: »Bidrag til Vestgrønlandernes Antropologi«. *Meddelelser om Grønland*, 1893, s. 170 og 242.

²² Smst., s. 168.

²³ Søren Hansen: »Bidrag til Eskimoernes Kraniologi«. *Meddelelser om Grønland*, 17, 1895, s. 347

Søren Hansen udregnede kranieindekset til at være 75 for mænd og 75,8 for kvinder, hvilket betød, at mændene var langskallede mens kvinderne var mellemskallede hen i mod langskallede. Faktisk var omkredsen af kraniet på det bredeste sted det største fundet hos nogen menneskerace i verden. Han citerede dog Paul Broca for at disse mål i højere grad hidrørte »fra Kraniernes ejendommelige Form end fra deres virkelige Størrelse«. ²⁴ Kraniet indsnævrede sig nemlig betydeligt over dette brede punkt og havde en »pyramidal Form« eller »Tagform ... der navnlig paa de mandlige Kranier er næsten trekantet med fladt buede Sider«. ²⁵ På samme tid fandt Søren Hansen en anden ejendommelig form, nemlig en udpræget skålformet udhvelving af nakkebenets øverste del, som ifølge Paul Broca var det sted, der rummede de følelsesmæssige centre i hjernen i modsætning til det forstørrede pandeparti, der var typisk for europæere og som rummede intelligensen. Dertil kom de svære tindingemuskler, som gjorde de levende individer mindre langskallede. Et af C.H. Ryders mandlige kranier havde en så stærk udvikling af dette træk, at det »ganske svarer til de menneskeliggende Abers bekjendte Issekam, hvortil man ellers ikke finder noget Sidestykke paa Menneskekranier ... det er ikke uden Interesse, at Racen ogsaa i denne Henseende indtager en Særstilling som Endeleddet i Rækken af Menneskeracer«. ²⁶

Søren Hansens konklusion var endnu en gang, at grønlænderne tilhørte en særlig race med en ukendt afstamning, samt at denne race stod »paa det laveste Udviklingstrin i hele Menneskeslægten«. ²⁷ En sproglig markør, som viser, at Søren Hansen stadig fandt et hierarkisk forhold mellem den eskimoiske race og andre racer i fysisk henseende.

Knud Poulsen 1909

Grønlandskommissionen fortsatte indsamlingerne af kranier og antropologiske opmålinger i Grønland. Under Den anden danske Ekspedition til Østgrønland i 1898-1899, ledet af premierløjtnant G. Amdrup, foretog dr. med. Knud Poulsen, mens ekspeditionen overvintrede i Ammassalik, antropologiske opmålinger af 29 mænd, 11

²⁴ Smst., s. 349.

²⁵ Smst., s. 352.

²⁶ Smst., s. 353.

²⁷ Smst., s. 353

kvinder og nogle få børn, som ikke i forvejen var blevet opmålt af Holm og Garde. Resultatet udkom dog først i 1909.²⁸

Knud Poulsen fandt frem til, at østgrønlændere havde et kranieindeks på 76,5 for mænd og 75,7 for kvinder og altså var mellemskallede. Dette resultat stemte overens med Søren Hansens forskningsresultater. Men Knud Poulsen gjorde samtidig opmærksom på, at målingerne dækkede over store variationer, også hvad angik nasalindekset. Det tog han som udtryk for, at østgrønlænderne ikke var en ensartet race, som hævdede af Søren Hansen, men en blanding mellem en mongoloid og en indiansk race.

Knud Poulsen fandt, at østgrønlænderne havde kortere arme end vestgrønlænderne, og at hænderne og fødderne var utroligt små sammenlignet med andre racer. Men han fandt dem ikke laverestående af den grund, idet han gik ud fra Darwins teori om at enhver race var tilpasset det miljø, hvor den fungerede. Samtidig fandt han et atavistisk træk ved østgrønlændernes ører, som kriminalantropologer betragtede som tegn på intellektuel og moralsk degeneration. Poulsen mente dog, at denne abnormitet lige så godt kunne skyldes, at befolkningen på Østgrønland stammede fra meget få familier, og at abnormiteten var gået i arv. Poulsen var således afvisende over for et racehierarki og betragtede, i modsætning til Søren Hansen, ikke østgrønlænderne som tilbagestående - hverken mentalt eller kropsligt. »The East-Greenlanders are on the whole a sound and strong race«.²⁹

H.P. Steensby 1910

I 1909 opholdt professor i geografi ved Københavns Universitet Hans Peter Steensby sig ved Kap York i Nordgrønland sammen med sin ven Knud Rasmussen i forbindelse med endnu en ekspedition finansieret af Grønlandskommissionen. Ved North Star Bay lykkedes det for Steensby at opmåle kranierne på otte mandlige og ti kvindelige polareskimoer. I en artikel publiceret året efter hævdede han, at polareskimoerne på baggrund af opmålingerne kunne siges at have færre mongoloide træk end vestgrønlænderne, idet særlig langskalletheden var fremtrædende ligesom hos indianerne.³⁰ Der er dog ikke hos H.P.

²⁸ Knud Poulsen: »Contributions to the Anthropology and Nosology of the East-Greenlanders«. *Meddelelser om Grønland*, 1909, s. 133.

²⁹ Smst., s. 146.

³⁰ H.P. Steensby: »Contributions to the Ethnology and Anthropogeography of the Polar Eskimos«. *Meddelelser om Grønland*, bd. 34, 1910, s. 384.

Steensby nogen værdiladede antydninger af et racemæssigt hierarki, og man kan således ikke tale om videnskabelig racisme i modsætning til hans øvrige racestudier.³¹

Søren Hansen 1911

Søren Hansen interesserede sig hele livet igennem for Grønland, hvilket særlig kommer til udtryk i brevvekslingen med vennen og etnologen William Thalbitzer. Af brevene fremgår det, at Søren Hansen efter århundredskiftet modererede sin sprogbrug, hvilket skyldtes »Grønlænderne og deres saakaldte Rettigheder«. ³² Brevene viser også, at Søren Hansen var skeptisk indstillet over for det moderate selvstyre, som blev indledt i 1908, hvilket skyldtes grønlændernes lavere kulturelle stadi. Men han fandt samtidig, at der med lidt hjælp udefra kunne rettes op på den sag. Grønlændernes kulturelle primitivitet var altså ikke biologisk determineret, men havde sin forklaring i miljøfaktorer.

Siden 1890'erne havde Søren Hansen dog helliget sig studiet af Danmarks raceantropologi og efter 1912 endvidere forholdet mellem den »gode« og »dårlige racekvalitet« i Danmark.³³ Ind i mellem blev det ganske vist til en række artikler om Grønlands antropologi. Men artiklerne var af mere populærvidenskabelig karakter og kun ved en enkelt lejlighed, nemlig i 1911, udgav han et stykke grundforskning om østgrønlændernes antropologi. Resultatet, der udkom i *Meddelelser om Grønland*, var en sammenregning af hans resultater fra Gustav F. Holms og Knud Poulsens opmålinger foruden Ryders kraniesamling. I artiklen beskriver Søren Hansen østgrønlænderne som »a pure and unmixed Eskimo tribe without any ostensible traces of foreign elements«. ³⁴ Variationerne, som Knud Poulsen havde redegjort for, tolkede Søren Hansen som et tegn på, at grønlænderne langt tilbage i tiden stamme-

³¹ Det hierarkiske forhold - både fysisk og mentalt - er således slående i H.P. Steensby: »Racestudier i Danmark«. *Geografisk Tidsskrift*, bd. 19, 1908, s. 135-145 om forholdet mellem de angiveligt danske efterkommere af neandertalmennesket og andre »urracers«.

³² Brev fra Søren Hansen til William Thalbitzer, 29. januar 1908. *William Thalbitzers privatarkiv*, privatarkiv nr. 6424, A.I.3. (Rigsarkivet).

³³ Arbejdet foregik efter 1904 i Den antropologiske Komité, som Søren Hansen blev formand for i 1910; en komité som blev finansieret af Kirke- og Undervisningsvæsenet, Sundhedsministeriet, Undervisningsministeriet, Socialministeriet, Indenrigsministeriet, Københavns Universitet og Carlsbergfondet.

³⁴ Søren Hansen: »Contributions to the Anthropology of the East Greenlanders«. *Meddelelser om Grønland*, 1911, s. 179.

de fra de amerikanske indianere, som igen stammede fra Asien.

Søren Hansens artikel indeholdt i modsætning til tidligere artikler ingen oplysninger om grønlændernes hierarkiske placering blandt verdens racer. Han nævner kun i en sidebemærkning, at dårlige tænder (som hos danskerne) kan være et karakteristikum for racer »which stands high in intellectual development« mens kraftige tænder (som hos grønlænderne) var udtryk for »races which still remain at a lower stage of development«. I samme artikel gør han dog allerede fra starten udtrykkelig opmærksom på, at han ikke bryder sig om at konkludere noget om grønlændernes intelligensmæssige niveau på grund af »the questionableness of intruding the intelligence into a purely anatomical question«. ³⁵

I sine mere populærvideenskabelige fremstillinger, som f.eks. artiklen »Blandede« i *Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon* fra 1915, lagde Søren Hansen dog vægt på de mentale karakteristika – om end de ikke blev udstyret med en biologisk forklaring. Blandinger udgjorde således hovedmassen i Grønland og de »staar over den ublandede Befolkning, saavel i fysisk som i intellektuel Henseende«. ³⁶

Fr. C.C. Hansen og Carl M. Fürst 1915

Professor i anatomi og bestyrer af Antropologisk Museum ved Københavns Universitet Frederik C.C. Hansen var en ihærdig indsamler af grønlandske kranier. Hans indsamlede således mere end 130 under sine rejser i Grønland. Dertil kom alle dem, Grønlandskommissionen forsynede ham med. ³⁷

I 1905 inviterede han den svenske anatomiprofessor Carl M. Fürst fra Lunds Universitet til København for at studere den omfattende kraniesamling. Under besøget foreslog Fürst, at de sammen opmålte alle kranierne i bestræbelserne på, en gang for alle, at finde frem til grønlændernes racemæssige oprindelse. I det digre og rigt illustrerede værk *Crania Groenlandica*, der udkom i 1915, og som var betalt af Carlsbergfondet, beskrev og opmålte de samtlige 380 grønlandske eskimokranier, som befandt sig rundt om i skandinaviske samlinger. Heraf de cirka 300 på Antropologisk Museum i København.

³⁵ Smst., s. 169.

³⁶ Søren Hansen: »Blandede«. *Salmonsens Konversationsleksikon*, bd. 3. 2. udg. København 1915, s. 389.

³⁷ C.M. Fürst og Fr. C.C. Hansen: *Crania Groenlandica. A description of Greenland Eskimo Crania*. København 1915, s. 54-56.

Fr. C.C. Hansen og Carl M. Fürst karakteriserede eskimoerne som primitive mennesker ud fra en kulturel betragtning, men ud fra en antropologisk betragtning i besiddelse af en usædvanlig høj hjernevægt, hvilket viste sig i det høje, gennemsnitlige kranierumfang. Årsagen til den store hjerne, mente de, var tilpasningen til de hårde livsvilkår og kampen for at udnytte alle ressourcer i kampen for at overleve – altså en Darwin-inspireret tilgangsvinkel. De betragtede endvidere kranierne som tilhørende en homogen race, hvis oprindelse var umulig at fastslå - dog nærmest asiatisk.³⁸

Søren Hansen 1922

Først i en artikel om »Det eskimoiske Raceproblem« fra 1922 markerede Søren Hansen sig igen med et stykke ny forskning om Grønlands antropologi. Anledningen var det eskimokranium, der blev beskrevet to hundrede år tidligere som det første af den danske anatom Jacob Winsløw. Et kranium som i den internationale, antropologiske litteratur blev betragtet som det klassiske eskimokranium. Nu opmålte Søren Hansen det og fandt, at kæbeleddet på dette kranium havde en afvigende bygning og at kraniet var meget stort i forhold til andre af jordens racer, uden at det af den grund var udtryk for at eskimoerne stod på et andet stadi i menneskehedens udvikling. Hans forklaring var i stedet, at disse træk skyldtes mutation foruden stor brug af tyggeapparatet, og der var derfor ikke længere nogen anledning til at udskille eskimoerne som en særlig race. Derimod kunne man tale om en særlig eskimoisk type, som strakte sig hen over polaregnene i Asien, Nordamerika og Grønland.³⁹

Artiklen er i det hele taget bemærkelsesværdig, fordi Søren Hansen nu betragtede den overvejende del af Europas, Amerikas og Asiens folkeslag som én samlet helhed, der stod i skarpt modsætningsforhold til hovedmassen af Afrikas og Australiens folkeslag. Der var ganske vist sket en omformning og krydsning, som havde skabt en lang række typer som f.eks. den europæiske og den eskimoiske, men et vist fællespræg viste, at de var af samme rod: »Den for en umiddelbar Betragtning store Forskel mellem Grønlands indfødte Befolkning og de danske er ikke større, end at vi godt kan være bekendt at regne dem for Landsmænd og det er ingen Tilfældighed, at der til trods for de store

³⁸ Smst., s. 217, 230 og 232.

³⁹ Søren Hansen: »Det Eskimoiske Raceproblem«. *Nordisk Tidsskrift*, 1922, s. 136-138.

Vanskeligheder, som Forholdene i Landet frembyder, har kunnet åbne sig mulighed for et politisk Selvstyre, som turde være enestående i Kolonialhistorien. Det beror ganske simpelt på, at Grønlænderne i intellektuel Henseende står fuldt ud på Højde med Flertallet af de såkaldte civiliserede Folkeslag«. ⁴⁰ Hvis det stod til Søren Hansen var videnskabelig racisme således forbeholdt antropologer med arbejdsmark i Afrika og Australien.

Fr. C.C. Hansen 1926

I sommeren 1921 foranstaltede Grønlandskommissionen sammen med Nationalmuseet en arkæologisk ekspedition til nordboruinerne og kirkegården ved Ikigait-Herjolfnes nær sydspidsen af Grønland. De skeletter man fandt, og som stammede fra år 900-1400, blev overflyttet til Antropologisk Museum, nu kaldet Universitetets Normalanatomiske Museum, hvor de blev undersøgt og opmålt af museets leder, professor Fr. C.C. Hansen. ⁴¹

I 1926 udgav han en artikel om sine undersøgelser af 25 af skeletterne. Heri hævdede han, at han ikke kunne finde tegn på raceblanding, idet »Typen af Kranierne var absolut nordisk«, ligesom hjernevægten, i modsætning til grønlændernes, angivelig var lille på grund af en »paa-faldende ringe Kranie-Capacitet«. ⁴² Fr. C.C. Hansens konklusion var derfor, at nordboerne ikke var uddøde på grund af raceblanding (man ser forbindelsen til Gobineau), men på grund af kronisk underernæring, tuberkulose og indgiftning. Denne kombination havde skabt den mindre hjerne, hvorved panderegionen, altså centret for de højere psykiske virksomheder, var skrumpet ind, så resten af hjernen kun havde været i stand til at rumme kampen for ernæring og forplantning. ⁴³

Fr. C.C. Hansen gav altså udtryk for, at der var overensstemmelse kraniekapacitet og intellekt, men fandt ikke, at der var forskel på grønlændere og danskere i denne henseende, så længe de levede under de forhold, som de fra naturens side var indrettet til. Tværtimod roste han grønlænderne for at have klaret livet i de kolde egne. Et hårdt liv, som har ført dem til »den vidunderligt udviklede eskimoiske Kultur, tilpasset just til den arktiske Naturs Livsvilkaar som ingen anden ... Dette tilsyneladende i mange Henseender primitive Folk har da ogsaa, som de

⁴⁰ Smst., s. 143

⁴¹ Fr. C.C. Hansen: »Degeneration og undergang af nordboerne«. *Naturens Verden*, 10, 1926, s. 193.

⁴² Smst., s. 212.

⁴³ Smst., s. 218.

anthropologiske Undersøgelser har vist, en endogsaa usædvanlig høj Hjernevægt - resp. en meget høj gennemsnitlig Kraniekapacitet«. ⁴⁴

Erik Bay-Schmidt 1926-27 og 1930

I vinteren 1924-25 foretog lederen af Julianehåb Sygehus, lægen Erik Bay-Schmidt, »racebiologiske Blodtypeundersøgelser« på den blandede dansk-grønlandske befolkning ved kolonien i Julianehåb for at fastlægge eskimoernes racetilhørsforhold. Blodtypen så Bay-Schmidt »som en Raceejendommelighed, som Racen søger at bevare konstant«. ⁴⁵ Den bagvedliggende teori, der var lanceret af ægteparret L. og H. Hirschfeld, gik ud på, at man kunne inddele menneskearten i en A-race og en B-race.

Med hjælp fra Institut for almindelig Patologi ved Københavns Universitet fik Bay-Schmidt indsamlet 340 prøver foruden de oplysninger om blodtyper, han kunne finde i Julianehåbs lægejournaler. De racebiologiske undersøgelser blev sammenfattet i en artikelrække fra 1926-1927, hvis resultat var, at man tilsyneladende stod over for en udpræget A-race, altså i samme gruppe som europæerne. Faktisk havde eskimoerne procentvis mere A-type blod end europæere. Dette så Bay-Schmidt som et udtryk for, at eskimoerne var en i alle henseender homogen race med rent blod. ⁴⁶ Det rene blod havde fulgt dem ind i deres »civiliserede Tilværelse«, idet der dog som følge af »Civilisationsprocessen« var foregået en langsom nedbrydning af A-typen samtidig med, at eskimoerne blev mere modstandsdygtige over for epidemier. ⁴⁷

Netop faren for epidemier hos de »uciviliserede Eskimoer« fik Bay-Schmidt til at advare mod at ophæve koloniseringen og lade den oprindelige befolkning styre selv. Flertallet havde nemlig ikke undergået den blodsblending eller hærkning, som var nødvendig, hvis de skulle være modstandsdygtige over for epidemier. Alene i Julianehåbs syddistrikt ville to-tredjedele af befolkningen være viet til undergang. ⁴⁸

Bay-Schmidt videreførte sine undersøgelser i 1928-29 på yderligere 1.192 individer med hjælp fra Institut for almindelig Patologi ved

⁴⁴ Smst., s. 207.

⁴⁵ E. Bay-Schmidt: »Racebiologiske Undersøgelser i Grønland«. *Ugeskrift for Læger*, nr. 38, 1927, s. 860

⁴⁶ E. Bay-Schmidt: »Racebiologiske Undersøgelser i Grønland«. *Ugeskrift for Læger*, nr. 39, 1926, s. 881-882.

⁴⁷ E. Bay-Schmidt: »Racebiologiske Undersøgelser i Grønland«. *Ugeskrift for Læger*, nr. 38, 1927, s. 860.

⁴⁸ Smst., s. 861-863 og E. Bay-Schmidt: »Rassenbiologische untersuchungen auf Grönland«. *Acta Pathologica et Microbiologica Scandinavica*, vol. 4, 1927, s. 333

Københavns Universitet. Bay-Schmidt, der var utilfreds med Hirschfelds todeling, havde i sit forskningsresultat, der udkom i 1930, derfor tilføjet en tredje inddeling. Han skelnede herefter mellem *de uciviliserede eskimoer*, som for de flestes vedkommende havde blodtype A, *de civiliserede eskimoer*, som oftest havde blodtype 0 samt en *dansk-grønlandsk blandingsrace*, som oftest havde blodtype 0. Blodtypen blev derved overensstemmende med graden af »civiliserthed«, altså nærmest en lamarckistisk tilgangsvinkel, hvor kulturen var direkte anledning til mutation. Også i denne artikel fra 1930 frarådede Bay-Schmidt at ophæve den danske kolonisation af epidemiologiske hensyn. I hvert fald skulle der først oprettes en racebiologisk station i Grønland udstyret med mennesker, som kunne udvælge de individer, der var egnet til at få indflydelse.⁴⁹

Ib Freuchen 1931

Erik Bay-Schmidts undersøgelser blev i 1928-29 fulgt op af lægerne K.A. Jensen, G. Krogh-Lund og Ib Freuchen, der betalt af Statens Seruminstitut foretog endnu en undersøgelse af blodtypefordelingen hos 300 individer i Jakobshavn og otte udsteder i bestræbelserne på at få foretaget en »antropologisk Bedømmelse af Eskimoracen«.⁵⁰

Ib Freuchen fandt i sin sammenfatning fra 1931, at den største procentdel faldt i blodtype 0 efterfulgt af blodtype A. Men da undersøgelsen var dårlig forberedt, og der havde været mange problemer forbundet med prøverne, konkluderede han intet yderligere. Der er således intet racehierarki at spore hos Freuchen.

K. Fischer-Møller 1937-38

I perioden 1929-34 foretog Grønlandskommissionen og Nationalmuseet udgravninger i Vest-, Sydøst- og Nordøstgrønland. De skeletdele og kranier, der blev fundet, fik i løbet af 1937-1938 målt længde, bredde og højde samt ansigtets dimensioner af lægen K. Fischer-Møller ved Københavns Universitet.

Fischer-Møller betragtede skeletterne som levninger fra en ren race.⁵¹ De var kendetegnet ved lange, høje og smalle kranier, mens kroppen

⁴⁹ E. Bay-Schmidt: »Blutgruppenbestimmung bei Eskimos«. *Acta Pathologica et Microbiologica Scandinavica*, vol. 7, 1930, s. 111-112.

⁵⁰ Ib Freuchen: »Nogle Undersøgelser over Blodtypefordelingen hos Grønlænderne og Betragtninger over den anthropologiske Betydning deraf«. *Hospitalstidende* 74, 1931, s. 663-664.

som helhed var lav. Afsærlige kendetegn var underarmens, lårbenets og skinnebenets korte længde, samt den spinkle vridning på overarmsbenet, lårbenet og skinnebenet, »all of them primitive features which, together with the many primitive traits of the skull, justify the term of primitive race«. ⁵² Samtidig kunne deformiteterne i kraniet fortælle om mentale forskelle, idet Fischer-Møller henviste til den amerikanske kriminalantropolog Earnest Hootons Lombroso-inspirerede teorier om overensstemmelse med fysik og intelligens. Der var således både et åbenlyst og politisk anvendeligt racehierarki hos K. Fischer-Møller.

Vibeke Fabricius Hansen 1940

Vibeke Fabricius Hansen foretog i 1938 blodprøver på 569 østgrønlandere og fandt på det grundlag større raceblanding i Vestgrønland end i Østgrønland. I sommeren 1939 indsamlede hun i Julianehåbs syddistrikt i Grønland endvidere fingeraftryk fra 184 grønlandere, som hun sammenlignede med resultatet af blodprøverne.

Resultatet var, at der var overensstemmelse mellem blodtype og fingeraftryksmønstre, som igen var udtryk for eskimoracens homogenitet. Samtidig fandt hun et højt antal hvirvler i fingeraftrykkene hos de racerene østgrønlanderne, hvilket hun tolkede som et primitivt træk. Et træk, som forsvandt ved raceblanding. Vibeke Fabricius Hansens opfattede som sine forgængere racerne som bestående af forholdsvis ensartede individer, men man finder kun sproglige markører, der henviser til en hierarkisk raceopdeling baseret på fysiske træk. ⁵³

Kaj Birket-Smith 1940

Under Den femte Thuleekspedition 1921-23 til Hudson Bay og andre centrale egne af eskimoområdet, ledet af Knud Rasmussen, iværksatte Grønlandskommissionen antropologiske opmålinger af polareskimoerne. De blev foretaget af lederen af Etnografisk Samling på Nationalmuseet, dr. phil. Kaj Birket-Smith.

Undersøgelsen, der var støttet af Indenrigsministeriet, Undervisningsministeriet og Carlsbergfondet, omfattede 113 polareskimoer, som fik målt kranieindeks og pigmentation. Birket-Smiths slutning, der

⁵¹ K. Fischer-Møller: »Skeletons from ancient Greenland Graves«. *Meddelelser om Grønland*, 119, 1938, s. 3.

⁵² Smst., s. 27.

⁵³ Vibeke Fabricius Hansen: »Fingerabdrücke von Westgrönländern«. *Acta Pathologica et Microbiologica Scandinavica*, vol. 17, 1940, s. 104-108.

først udkom i 1940, var, at man ikke kunne tale om et nært slægtskab til hverken indianere eller mongoler, men at polareskimoerne udgjorde en særlig eskimoisk type, som strakte sig over hele den nordlige halvkugle. Først langt tilbage i evolutionen kunne man tale om, at eskimoerne sammen med indianerne havde været en del af den mongoloide race. Der er ikke i rapporten fra 1940 sproglige markører som tyder på et racehierarki hos Birket-Smith og som i sine populærvidenskabelige bøger *Eskimoerne* fra 1927 og *Vi mennesker* fra 1940 adskilte Birket-Smith racen fra sprog, kultur, nation og folk, fordi han mente, at grænserne for dem stort set aldrig var overensstemmende.⁵⁴

Vibeke Fabricius Hansen 1949

På grund af transportvanskelighederne under Anden Verdenskrig kunne Vibeke Fabricius-Hansen ikke få fat i de opmålinger, som hun havde foretaget på 272 individer i Grønland i sommeren 1939, og som hun havde ladet eftersende. Det drejede sig om meget omfattende opmålinger af 16 forskellige fysiske træk, bl.a. hud- og hårfarve, næse- og kranieindeks.

Hun fik derfor først udgivet resultatet i 1949. Formålet var at beskrive eskimoernes oprindelse, udbredelse og interne opdeling, og hendes slutning var, at der var for megen »blodsblending« mellem danskere og grønlændere til, at man kunne drage anden konklusion, end at eskimoerne nok havde deres oprindelse i Asien.⁵⁵ I artiklen anvender Fabricius Hansen kun racebegrebet en enkelt gang og benytter ellers betegnelsen »befolkningsgruppe«. Der er heller ingen værdiladninger i hendes sprog og dem, man kan finde, beskriver en kulturel værdiforskel tilsyneladende uafhængig af biologien. Bl.a. skriver hun, at »the measurements had to be taken in the open air, and it was often difficult to make these primitive people keep still during the examination«.⁵⁶

Dansk antropologi efter 1949

Efter Anden Verdenskrig skete der en holdningsændring til racebegrebet hos antropologer og politikere, foranlediget af kritikken af den videnskabelige racisme, der i holocaust havde været effektueret i sin allermest ekstreme variant. Anden Verdenskrigs rædsler var den direk-

⁵⁴ Kaj Birket-Smith: *Anthropological Observations on the Central Eskimos. Report of the Fifth Thule Expedition 1921-24*. København, 1940.

⁵⁵ Vibeke Fabricius Hansen: »Anthropological measurements of Greenlanders in the southern district of Julianehaab«. *Acta Genetica et Statistica*, 1, 1949, s. 252-266.

⁵⁶ Smst., s. 256.

te anledning til den epokegørende konference for antropologer, psykologer og sociologer fra hele verden, som blev afholdt af Unesco i december 1949 i Paris i kølvandet på menneskerettighedserklæringen (som den danske regering tilsluttede sig året forinden med dens kriminalisering af racediskrimination) og hvor man i en fælleserklæring tog afstand fra videnskabelig racisme. Begivenheder, som gør det meningsløst i dansk sammenhæng at tale om institutionel racediskrimination efter 1948 og videnskabelig racisme efter 1949.

I 1950 kunne Kaj Birket-Smith således se tilbage på fortidens racistiske antropologi med afsky: »Racer - for tusinder af mennesker vækker dette ord forestillingen om støvletramp i natten, navnløse lidelser og koncentrationslejrenes gaskamre, om racehad, undertrykkelse og lynchning. Politisk misbrug af et rent videnskabeligt begreb har medført, at det næsten er blevet et uartigt ord og noget, man kun taler om for at tage afstand fra det«. ⁵⁷

På trods af antropologikongressens fælleserklæring og tidens mange fortalere for etnicitetsbegrebet opgav antropologerne dog ikke helt at anvende racebegrebet som en rent zoologisk opdeling af menneskearten. Det blev f.eks. stadig anvendt af Kaj Birket-Smith i hans meget udbredte, populærvidenskabelige bog *Vi Mennesker. Menneskets Udvikling og Racer*, som blev genudgivet i 1949 og 1960.

Også raceklassifikationens metoder som kranimetri, blodtypebestemmelser og den statistik, der er så vigtig for at få inddelingerne til at fremstå homogene, finder man i de følgende år - bl.a. i lægen Jørgen Balslev Jørgensens afhandlinger om grønlandernes raceforhold. Også i de senere år har der fundet undersøgelser sted, som anvender de klassiske antropologiske metoder. Denne forskning henviser gerne til ældre undersøgelser om raceforhold, men udgangspunktet er undersøgelser af forskellige etniske gruppers fysiske forhold. En fremtrædende repræsentant finder man i lægerne Lisbet og Aage Gilbergs antropologiske undersøgelse af polareskimoerne fra 1986. ⁵⁸

Perspektivering og konklusion

»Det er ikke ualmindeligt, at man i Toppen af Udviklingen anbringer sit eget Folk eller sin egen Race, og denne Tankegang indpodes og styrkes da ogsaa den Dag i Dag gennem den Historie- og Geografiundervisning, der gives i danske

⁵⁷ Kaj Birket-Smith: »Hvad er race?«. *Vor Viden*, 1950, årg. 1, s. 39

⁵⁸ Lisbet og Aage Gilberg: »Antropologiske, arvebiologiske og genealogiske undersøgelser af polareskimoerne«. *Grønland*, bd. 34, 1986, s. 5-24.

Folkeskoler. At Negerens sorte Hud ogsaa dækker over en sort Sjæl, er en saa almindelig Mening, at den godt kan betegnes som ogsaa fælles dansk ... Englænderen derimod er fuld af alle gode Dyder, Guds frygt, Sparsommelighed, Arbejdsomhed, Kolonisationsevne, Handelsdygtighed o.s.v., og denne Række af smukke Egenskaber har med Rette gjort ham til Jordens Herre og Hersker. Mangler Danskeren en eneste af alle tænkelige gode og anerkendte Egenskaber?«.59

Sådan spurgte højskolemanden Hagemund Hansen i den artikel fra 1935, hvor han introducerede racismebegrebet i dansk sprogbrug. At en sådan indlæring rent faktisk har fundet sted i danske folkeskoler, er siden dokumenteret af historikeren Niels-Christian Andersen, der ved en undersøgelse af dansk skolebogsmateriale har påvist, at sorte afrikanere blev vurderet som nederst i det fysiske og mentale hierarki.⁶⁰

Samtidig blev der, som vi netop har set, også udført statsfinansierede antropologiske undersøgelser af befolkningen i Grønland i perioden 1886-1949. Undersøgelser der i flere tilfælde gav udtryk for, at grønlænderne tilhørte en laverestående race. I denne sammenhæng synes det interessante dog at være, at der eksisterede divergerende opfattelser af muligheden for at omtale befolkningen i Grønland som laverestående. Hos Erik Bay-Schmidt og K. Fischer-Møller finder man en kobling mellem fysik og intellekt, og her indtager eskimoerne rollen som laverestående race. Søren Hansen og Vibeke Fabricius Hansens forskning fremviser derimod et tydeligt hierarki i fysisk henseende, uden at der er korrespondens mellem fysik og intellekt; her er der altså tale om videnskabelig racisme uden de helt store politiske anvendelsesmuligheder. Knud Poulsen, Fr. C.C. Hansen, Carl M. Fürst og Kaj Birket-Smith kan derimod ikke tilslutte sig betragtningen om grønlændere som laverestående individer, idet de finder, at de enkelte racer er overlegne i det element, som deres fysik gennem årtusinder har forsøgt at tilpasse sig, og H.P. Steensby og Ib Freuchen tager slet ikke stilling. Divergensen viser at dansk antropologi kun i meget begrænset omfang var i stand til at legitimere Danmarks tilstedeværelse som en kolonimagt i Grønland. Det har da heller ikke været muligt at eftervise en forbindelse mellem den antropologiske litteratur om Grønland og danske magthaveres sprogbrug.

⁵⁹ Hagemund Hansen: »Raceforskning – Racehygiejne – Racisme«. *Arbejderhøjskolen, 1935*, s. 13.

⁶⁰ Niels-Christian Andersen: *Afrika set gennem danske briller. En undersøgelse af danskernes opfattelse af Afrika og afrikanere ca. 1901-1914*. København 1976, s. 60-131.

Det fører frem til spørgsmålet om, hvorfor antallet af antropologer i videnskabens internationale storhedstid 1870-1945 var forholdsvis lille i Danmark og sprogbrugen forholdsvis moderat sammenlignet med antropologisk litteratur fra Tyskland, Frankrig, England og USA; lande hvor antropologer spillede en aktiv rolle i den politiske legitimering.

Det mest flatterende ville være at søge svaret i de begrænsede penge-midler i et lille land som Danmark, i en særlig demokratisk tradition eller i det vistnok ret gnidningsløse forhold til befolkningen i Grønland. Men jeg tror ikke, det er hele forklaringen. I så fald smittede det ikke af på skolebogsmaterialet eller de mange skønlitterære forfattere, der formidlede antropologisk forskning ud til en bredere offentlighed såsom nobelpristageren i litteratur Johannes V. Jensen, hvis teorier om den hvide race selv dansk antropologis førstemand Søren Hansen betragtede som »outrerede«. ⁶¹ Det lille antal antropologer og den moderate beskrivelse af det hierarkiske forhold mellem de danske kolonisatorer og grønlænderne skyldes snarere tre andre faktorer:

1. Mens Frankrig og England omkring 1900 førte en ekspansiv kolonipolitik og havde et overordentlig stort udbytte af at være kolonimagter, spillede Grønland ikke længere nogen økonomisk rolle for Danmark. Antropologiens storhedstid faldt i Danmark sammen med selvstændighedsbevægelsen i Grønland, der i 1908 førte til et moderat selvstyre. Antropologiens rolle blev derfor apolitisk, idet den først og fremmest koncentrerede sig om at give en biologisk forklaring på eskimoernes oprindelse.

2. Antropologien i Danmark spillede en underordnet rolle i legitimeringen af danskernes overherredømme i Grønland i forhold til den ældre etnologiske tradition. Antallet af etnologer i Danmark var således langt større end antallet af antropologer, udgjorde størstedelen af de opdagelsesrejsende i Grønland og havde en hel afdeling i Nationalmuseet. Hos dem var der allerede en tradition for at hierarkisere på baggrund af kulturelle forskelligheder uden biologiske årsagsforklaringer. ⁶²

3. Tilstedeværelsen af en række videnskabelige autoriteter, som ikke bidrog med antropologisk forskning, men som til gengæld havde markante holdninger om den og derved kom til at præge dens udvikling i Danmark. Mest markant var den verdensberømte plantefysiolog

⁶² Se Ole Høiris: *Antropologien i Danmark. Museal etnografi og etnologi 1860-1960*. København 1986.

⁶¹ Upubliceret manuskript af Søren Hansen ca. 1912. Den antropologiske Komité's arkiv. (Københavns Universitet).

Wilhelm Johannsen, der med sin lærebog om arvelighed fra 1905 introducerede Gregor Mendels teorier om de individuelle arveanlæg foruden sine egne teorier om forholdet mellem arv og miljø.⁶³ I 1907 kastede han sig endvidere ud i en undersøgelse af kranimetrien, som han påviste var meget usikker som videnskabelig metode.⁶⁴

⁶³ W. Johannsen: *Arvelighedslærens Elementer*. København 1905.

⁶⁴ W. Johannsen: »Om Kortskaller og Langskaller«. *Oversigt over Det kgl. Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1907, bd. 1*. København 1907, s. 49-72.

SUMMARY

Danish Physical Anthropology in Greenland

The European scientists' construction of race and the study of comparative anatomy established the prerequisites for distinguishing between races, based on skull-form, craniometry. Implicitly or explicitly several physical anthropologists identified physical differences with stages of the levels of human evolution and even intellectual equipment thereby putting a scientific argument at the disposal of colonialism and racism.

Based on archival and published sources the article presents 16 measurements and analyses from 1882 to 1949 by Danish medical doctors of large numbers of Greenlandic skulls and in one instance blood group. The physical anthropologists aimed at describing the Greenlanders as a specific race and explaining their origins and evolution. The simple proportions of height and width of skulls, if necessary supplemented by descriptions of extraordinary features, were sufficient to categorize living and dead inhabitants of East- and West-Greenland.

It is shown that even if the skulls were in fact not uniform and did not give substance to the characterisation of the Greenlanders as a specific race some – but far from all – of the Danish anthropologists did combine physical and intellectual development and considered the natives of Greenland either a very primitive or, on the contrary, a highly adaptive and efficient people.

Compared to physical anthropologists in Germany, France, England and the United States who played a role in political legitimizing of colonialism and discrimination the few Danish doctors can be described as rather moderate. The explanation may lie, firstly, in the fact that Greenland's role in the Danish economy was very small, and that the movement for self-government was on its way. Lacking political reasons for an anthropology of races, the anthropologists concentrated on biology. Secondly, in Denmark the cultural and social anthropologists had far more influence on the public perception of the Greenlanders and on the hierarchical perception of cultures. Thirdly, a famous Danish scientist criticised the craniometrical method and introduced his own theories of heredity and environment.